

راهکارهای اجرایی ابزار خودسنجی در ارزش‌یابی تحصیلی - تربیتی

خودسنجی به کشف قابلیت‌ها می‌انجامد

● حسن ذوالفقاری

کارشناس سنجش و ارزش‌یابی دفتر آموزش ابتدایی

اشاره

ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی بخش جدایی‌ناپذیر از فرایند یاددهی - یادگیری قلمداد می‌شود که با استفاده از ابزارهای گوناگون (مانند انواع آزمون‌های کتبی، شفاهی، عملکردی، خودارزش‌یابی، سنجش مشاهده‌ای و ارزش‌یابی توسط هم‌تایان، کارپوشه و پروژه) براساس اهداف آموزشی - تربیتی مورد نظر انتخاب و به کار گرفته می‌شوند. به کارگیری هر یک از این ابزارها بر مبنای اصول حاکم بر ارزش‌یابی می‌تواند تغییرات و تحولات در سطوح مختلف را در دانش‌آموزان به‌دقت مورد سنجش و ارزش‌یابی قرار دهند. ابزارهای متنوع ذکر شده تا حدودی مورد استفاده‌ی آموزگاران قرار می‌گیرند که در این نوشته، به دلایل مختلف و بنا به ضرورت، فقط به ابزار خودارزش‌یابی پرداخته می‌شود. به‌طور خلاصه، خودارزش‌یابی دانش‌آموزی نوعی از اندیشیدن و قضاوتی است که متربی (دانش‌آموز) در مورد مجموع آموخته‌ها و چگونگی کسب آن‌ها و نقاط قوت و ضعف خویشتن و با هدف بازنگری در راهبردهای شناختی، نگرشی و مهارتی خود به‌صورت مداوم، مرحله‌ای و مقطعی (روزانه، هفتگی، ماهانه و پایان هر نیم‌سال) انجام می‌دهد. دانش‌آموز این کار را از طریق بررسی و مشاهده‌ی تکالیف درسی، پوشه‌ی کار، آزمون‌های مداد- کاغذی و عملکردی و ... با هدایت معلم و اولیا و دیگر عوامل مرتبط در آموزش و پرورش و براساس تعاملی هدفمند به‌طور مستمر انجام می‌دهد.

استفاده‌ی نظام‌دار از این ابزار بسیار مهم و اثربخش در نظام ارزش‌یابی تحصیلی - تربیتی زمینه‌ی رشد و توسعه‌ی مهارت‌های خودسنجی، خودرهبی، خودفرمانی، خودتنظیمی و خودارزش‌یابی را به‌عنوان مهارت‌هایی ارزشمند و تأثیرگذار بر فرایند رشد دانش‌آموزان فراهم می‌کند. در متون دینی ما هم بر این مهارت اساسی با مفاهیمی چون تزکیه، محاسبه، مراقبه و معاتبه‌ی نفس تأکید شده است. از این رو قابلیت مهارت خودارزش‌یابی بسیار است و پیامدهای ارزنده‌ی آن در زندگی شخصی، اجتماعی و تحصیلی فراگیرندگان تأثیرات قابل توجهی دارد. لذا، به‌منظور ارائه‌ی چارچوب مناسب برای استفاده از این ابزار به‌وسیله‌ی معلمان و تشویق دانش‌آموزان مطالب زیر تنظیم شده است.

کلیدواژه‌ها: تولید علم، روش‌های تدریس فعال، معلم

۱. اهداف خودارزش‌یابی دانش‌آموزان

- ایجاد و تقویت خودباوری و خودکارآمدی
- فراگیرندگان (مدرسه در افق چشم‌انداز)
- بازخوردگیری از فرایند یادگیری
دانش‌آموزان توسط معلمان
- تقویت توانمندی‌های تحصیلی در
فراگیرندگان (بیانیه‌ی ارزش‌ها در سند تحول
بنیادین) با جلب مشارکت آنان در انجام خودسنجی

- ایجاد احساس مسئولیت بیشتر نسبت به
یادگیری در دانش‌آموزان.

۲. شیوه‌ی اجرای خودسنجی

برای بسیاری از معلمانی که با الگوی سنتی
ارزش‌یابی می‌کنند این شیوه، که به دانش‌آموزان
فرصت داده شود تا پیشرفت خود را در جریان
یادگیری ارزیابی کنند، کمی غیرعادی جلوه

می‌کند. در واقع، در نگاه آن‌ها دانش‌آموزان نه
می‌توانند و نه اجازه دارند چنین کاری کنند.

اما دانش‌آموزان در حد توان خود می‌توانند
عمل ارزش‌یابی از یادگیری خود را انجام دهند
و باید اندک‌اندک به مهارت مهم و اساسی
«**خودارزش‌یابی**» برسند. بنابراین، لازم است
آموزگاران برای اجرای بهتر این روش به نکات
زیر توجه کنند.

- معلمان اهمیت و اهداف خودارزش‌یابی را با به خدمت گرفتن واژگان، در حد توان ذهنی دانش‌آموزان با توجه به پایه‌ی تحصیلی در آغاز هر سال تحصیلی، در فرایندی ملایم برای دانش‌آموزان توضیح دهند.

- معلمان چگونگی خودارزش‌یابی را با بیان مصادیقی ملموس و مثال‌هایی از محیط یادگیری به دانش‌آموزان آموزش دهند.

- همواره از طریق واریسی تکالیف درسی، بررسی آزمون‌های کتبی و ... فرصت خودسنجی برای دانش‌آموزان فراهم شود.

- معلمان شرایطی را در کلاس فراهم آورند که دانش‌آموزان احساس کنند در ارزش‌یابی از کار خودشان آزادند. با ایجاد چنین فضای اعتمادی، آنان به راحتی و بدون دغدغه از مواخذه شدن درباره‌ی عملکرد آموزشی خودواقع‌بینانه اظهارنظر خواهند کرد.

- در آغاز، به‌کارگیری ابزار خودارزش‌یابی بر روی موضوعات ساده‌تر موفقیت آن را بیشتر می‌سازد.

خودسنجی را می‌توان به روش‌های گوناگون اجرا کرد؛

❖ **روش استفاده از فهرست واریسی**
آموزگار نشانه‌های عملکرد مطلوب و مورد نظر نتیجه (محصول و اثر نهایی) و یا فرایند (چگونگی اجرای کار) هر فعالیت یادگیری را فهرست می‌کند و سپس از دانش‌آموزان می‌خواهد که درباره‌ی بودن و نبودن آن ملاک یا ویژگی در اثر یا فعالیتشان اظهارنظر کنند.

❖ **روش استفاده از جملات ناقص**
در این روش جمله‌هایی با محوریت موضوعات مورد نظر تهیه می‌شوند و دانش‌آموزان آن‌ها را تکمیل می‌کنند. جملات تهیه شده باید در حد فهم و توانایی خواندن دانش‌آموزان باشند. خوبی‌های گزارش (تکلیف) من ...
ضعف‌های گزارش (تکلیف) من ...
مواردی که باید اصلاح کنم ...

❖ روش استفاده از توصیف کامل عملکرد

خودسنجی را می‌توان به روش توصیفی

کامل بهتر اجرا کرد.

این روش برای دانش‌آموزان پایه‌های بالاتر، که قدرت بیشتری در نگارش کسب کرده‌اند، مناسب‌تر است و طی آن، دانش‌آموزان با آگاهی از ملاک‌ها و نشانه‌های عملکرد (اهداف و انتظارات) مطلوب درباره‌ی چگونگی کار خود اظهارنظر کنند.

❖ تصحیح آزمون‌های مداد کاغذی و مانند این‌ها

این روش در بین معلمان رایج است. به این صورت که معلم از دانش‌آموزان درخواست می‌کند پاسخ‌های درست و نادرست آزمون خود را مشخص کنند و پاسخ‌های درست را در کنار موارد اشتباه بنویسند.

اقدامات اجرایی

در راستای ارتقا و افزایش توانمندی انجام وظایف حرفه‌ای و تخصصی معلمان و تحقق اهداف، و با در نظر داشتن شرایط با بهره‌گیری از فرایند تشویق و ترغیب با اجرای برنامه‌هایی از قبیل کارگاه‌های آموزشی، همایش‌های منطقه‌ای و استانی، تنظیم و تدوین بروشورهای آموزشی، برگزاری کلاس‌های آموزشی موردی با جلب توجه مدیران واحدهای آموزشی بستری فراهم شود تا آموزگاران با رغبت و اشتیاق از به‌کارگیری آزمون خودسنجی استقبال کنند، این آزمون را فعالیتی دست و پاگیر ندانند، جایگاه این مهارت را در فعالیت‌های یادگیری احساس کنند و به‌طور داوطلبانه، هم‌سو و هماهنگ با سایر ابزارهای ارزش‌یابی آن را به‌کار گیرند.

۳. زمان اجرای آزمون خودارزش‌یابی

از آنجا که خودارزش‌یابی یک خرده سیستم نظام ارزش‌یابی و ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی نیز عنصری فرایندی است و در جریان فعالیت‌های آموزش و یادگیری انجام می‌شود، آزمون خودسنجی در جریان آموزش و یادگیری دانش‌آموزان در طول سال تحصیلی به‌کار گرفته می‌شود. هم‌سو با مجموع خودسنجی‌های به عمل آمده توسط دانش‌آموزان بازخورد معلم نیز به‌صورت فرایندی است.

۴. معیارهای (نشانگرها) خودارزش‌یابی

نظر به اینکه هر حرکت و فعالیتی در فرایند یاددهی - یادگیری در یک‌پارچگی و انسجام‌بخشی تربیت دانش‌آموزان از اهمیت خاصی برخوردار است از این جهت مشورت با دانش‌آموزان در انتخاب معیارها و شاخص‌های خودارزش‌یابی علاوه بر متعهد کردن آنان در برابر انجام درست وظایف، روایی شاخص‌ها را نیز افزایش می‌دهد. لذا انتخاب معیارهای خودارزش‌یابی در سه حیطه‌ی شناختی، مهارتی و نگرشی و توجه به نقش عناصر ارزشی (تفکر، تعقل و حکمت/ ایمان و باور به مبدأ و معاد/ علم، معرفت و بصیرت/ کار مفید، مجاهدت و عمل صالح/ اخلاق کریمه توسط معلمان کلاس‌های درس با رویکرد دانش‌آموزمحوری برای کلیه‌ی دروس، تکالیف درسی، انواع فعالیت‌ها، پوشه‌ی کار و ... تهیه و تنظیم شود.

نحوه‌ی استفاده از نتایج در فرایند یاددهی - یادگیری

همان‌گونه که بیان شد، هدف خودارزش‌یابی این است که دانش‌آموزان به نقاط قوت و ضعف یادگیری و کشف قابلیت‌های خود بپردازند. آموزگار نیز از نتایج آزمون خودارزش‌یابی برای تشویق و ترغیب فراگیرندگان به تلاش بیشتر و رفع ضعف‌های آن‌ها استفاده کند و سعی شود به‌طور مستقیم در سرنوشت تحصیلی دانش‌آموزان دخالت داده نشود. در گزارش پایانی هر نیم‌سال از نتایج این ارزش‌یابی‌ها کمتر استفاده شود و نتایج این ارزش‌یابی‌ها در بهبود فرایند یادگیری مورد استفاده قرار گیرند. در صورتی که در گزارش پایانی از آن‌ها استفاده می‌گردد، با ارزش‌یابی‌های معلم ترکیب شوند.

پی‌نوشت
۱. تربیت عبارت است از فرایند تعاملی زمینه‌ساز تکوین و تعالی پیوسته هویت متریان، به‌صورتی یک‌پارچه و مبتنی بر نظام معیار اسلامی، به منظور هدایت ایشان در مسیر آماده شدن جهت تحقق آگاهانه و اختیاری مراتب حیات طیبه در همه‌ی ابعاد.

منابع
۱. حسینی، محمد؛ راهنمای اجرای ارزش‌یابی کیفی توصیفی در کلاس درس، تهران، انتشارات عابد، ۱۳۸۹.
۲. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰.
۳. راهنمای معلم در ارزش‌یابی توصیفی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۸۹.
۴. مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران، آذرماه ۱۳۹۰